

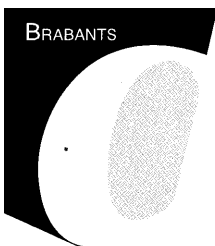
Uit: Brabants, nr. 15.
Jaargang 4, nr. 3., oktober 2007

Caspar van de Ven

Ge kunt spurrie in oew ore zaaie

Dit zei men vroeger, en nu nog, tegen iemand die zijn oren niet goed gewassen heeft. In plaats van spurrie kon men er ook erwten in zaaien. Erwten hebben, als gewas, bij voorkeur een wat vettige grond nodig, vandaar. Vandaag de dag is de spurrie (*spargula arvensis*) als voedsel- en landbouwgewas uit onze ervaring verdwenen. Sinds de prehistorie werd deze plant ook als voedselplant voor de mens gebruikt. Het is een plant die tot de muurachtigen behoort en vroeger op de arme zandgrond als veevoer werd geteeld. Als voedselplant voor de mens wordt dit gewas niet of nauwelijks nog gegeten. Zuidoost-Brabant was met zijn arme grond ideaal voor de spurrie-teelt. Het gewas komt overigens voor over de gehele wereld, zowel in het laagland als in de bergen, vaak op plaatsen waar andere planten niet willen groeien, op braakliggende terreinen, in bermen en aan randen van akkers. Als veevoedergewas kon spurrie ook ingekuild worden. De zaden gebruikte men verder als voer voor pluimvee en siervogels.

Spurrie was ook zeer populair als 'tweede gewas', d.w.z. het werd in het najaar, na de oogst van een ander gewas, nog eens op de akkers gezaaid, als herfstgewas. Stoppelknollen werden voor datzelfde doel gebruikt. In het late najaar vormde spurrie vaak het hoofdmenu voor de rundveestapel. Spurrieboter was herfstboter, die geproduceerd werd na spurrieconsumptie. Omdat veel voer voor de winter gewenst was, werd het gewas op uitgestrekte akkers verbouwd. Kwalitatief was het een redelijk goed voer. Spurrie werd hoofdzakelijk gewonnen door koeien te tuieren (met een pin werd een koe aan een touw vastgezet en die graasde het gebied dat zij kon bereiken kaal) of geplukt. Soms werd het gemaaid.

Zaad produceerde de spurrie overvloedig en het is opmerkelijk dat deze zaden na duizenden jaren nog steeds kunnen ontkiemen. In één bosje zaten wel zo'n 10.000 zaden. De zaden zijn heel erg licht. Vandaar ook de veelgehoorde uitdrukking in het Brabantse: 'het is goed weer om spurrie te zaaien', dat gezegd werd bij windstil weer, omdat die spurrie juist bij windstil weer gezaaid moest worden. Toch hoorde men dit ook vaker in overdrachtelijke zin en het werd gezegd bij een stilte in een gesprek. Het heeft dan de waarde van de uitdrukking 'daar gaat een dominee voorbij', die we kennen uit de standaardtaal. Er wordt gezegd dat dit laatste terug zou gaan op de visserstraditie in de dorpen rond de Zuiderzee en de vissersdorpen aan de Noordzeekust. Wanneer de dominee voorbijkwam, was de kans groot dat hij een overlijden kwam 'aanzeggen' van een visser of van de bemanning van een heel schip. Dan stokte het gesprek en hield men de adem in: toch niet bij ons! Een andere verklaring is dat er een man van gezag voorbijkwam en men diende dan op zijn woorden te letten. De eerste verklaring is wat 'romantischer'. Of het de juiste is, valt niet meer met zekerheid te achterhalen.

Omdat het spurriezaad zo licht was, waaide het na het inzaaien gemakkelijk weg. Daarom moest het zaad, na inzaaiing, aangetreden worden. Dat deed men door plankjes onder de klompen te doen en dan over de ingezaaide akker te lopen. Vandaar de uitdrukking *ge lijkt wel een spurrietreejer*. Je lijkt wel een spurrietrapper, gezegd tegen iemand, die met heel vuile schoenen binnenkomt.

Wanneer de spurrie ging kiemen en het piepkleine plantje boven de grond kwam, had het een gaffelvorm, in het Brabants, een *mik*. Dit beeld leverde de stof voor de spreekwoordelijke vergelijking *dè komt uit als de spurrie mee 'n mikske*, wat gebruikt wordt in twee betekenissen: het komt goed uit en het klopt precies.

Indien men het goede geldbedrag had afgerekend en het dus uitkwam *als spurrie mee 'n mikske*, dan had men zich *geen spurrie in z'n neus laoten zaaien*. Dan had men zich niet laten beetnemen.

Had je iets misdaan, dan had je *deur de spurrie geleupen* en had je het zwaar fout gedaan, dan werd er het predikaat 'flink' aan toegevoegd. Had je *flink deur de spurrie geleupen*, dan werd het tijd te overwegen hoe het weer goed te maken.

Liep iets op een eindje, dan zei men: *de koeien hebben de spurrie af*. Koeien konden zich ook ongans eten aan het gewas en dan hadden ze *een buik als een spurriekoe*. Het zal niet verwonderlijk zijn dat deze spreekwoordelijke vergelijking gold voor iemand met een dikke buik. Wie erg lijdt aan zwaarlijvigheid, komt niet snel vooruit of is kortademig. *Zo dèmpig* (kortademig) *als een spurriekoe* was hier de niet flatteuze vergelijking. In plaats van *dèmpig* zijn, kon je in Brabant natuurlijk ook hijgen, steunen, kuchen en in Kempenland kon je zelfs zingen.

Wat in de buik zit, moet er ook eens weer uit. *Schijte als een spurriekoe*, of ook wel *als een spurriegeit*, behoeft geen nadere uitleg. 'Spurriegeit' is verder de aanduiding voor een lange, magere vrouw, ook wel een vrouw met lange benen. Met het werkwoord *spurriën* wordt in Brabant ook 'flink onweren' of 'tekeer gaan' bedoeld. De plotselinge, overmatige en spetterende activiteit van spurriekoeien stond model voor de plotselinge meteorologische ontlading tijdens onweersbuien.

Een *spurriekwezel* is een min of meer kwezelachtig meisje, dat graag een vrijer zou hebben, maar er geen kan krijgen. Van zo'n type meisje werd ook gezegd *dä'z 'n kwezel op d'n trei, kömt er eene, dan geesse mei*. Dat is een kwezel op de trede, komt er een man,

dan gaat ze mee. Dient 'de ware Jozef' zich aan, dan wil ze wel trouwen.

Voor wat het oogsten van de spurrie betreft, vinden we in de categorie boerenwijsheden twee vuistregels voor het oogsten van dit gewas. De eerste zegt dat men 'spurrie moet maaien voor de eerste of de vijftiende augustus' en voor de spurrie die gezaaid wordt

als tweede oogst: *Allerheiligen* (1 november), *spurrieke piep*, *vandaag iet en mèrege niet*.

De betekenis van deze wijsheid geeft aan dat men na Allerheiligen, vanwege de kans op nachtvorst, niet meer op de oogst van spurrie hoefde te rekenen.

Het zich aandienen van de nieuwe tijd en de teloor- gang van het oude Kempische boerenbestaan klinkt door in een relatief nieuwe boerenwijsheid, die in 1974 naar voren kwam uit een enquête van Omroep Brabant: 'een meisje spurrie moet maaien en mantelpakken kunnen-naaien'. Een meisje dat met een boer gaat trouwen, moet zowel thuis zijn in het boerenwerk als in het burgerwerk. Een ander 'tijddocument' vinden we in het gezegde dat *vlas gistelijk* en *spurrie bistelijk* is.

Vlas is voor de geestelijken en spurrie voor de beesten. Dit gezegde drukt uit dat ieder het zijne moet krijgen. Van vlas werd linnen gemaakt en linnen werd gebruikt om de liturgische kleden en de gewaden van de geestelijken te maken. De spurrie werd uiteraard gebruikt als veevoer. De geestelijkheid had het vroeger

op een dorp meestal niet zo druk, dus *bakken en buiteren* en *spurrie huiten* was bij haar niet zo aan de orde. Bakken en karnen (*buiten* = boteren) en spurrie plukken (*spurrie huiten*) geeft aan dat men het druk heeft: je bent dus een bezig baasje. Als variant kun je i.p.v. *huiten* ook *kreugen* (kruien) horen. Als variant op de hele uitdrukking kun je ook horen dat het *vandaag weer bakken, kaorzen* (karnen) en *grijzen* is. Het 'grijzen' slaat op het slechte humeur dat je krijgt van het harde werken.

We zullen ons verhaal over de spurrie afsluiten met een zei-spreuk over de relatie tussen een kalf en spurrie: 'Ongebonden best', zei het kalf, en 't liep in de spurrie. Of ongebonden inderdaad het beste is, valt nog te bezien, want het resultaat zal waarschijnlijk *schijten als een spurriekalf* zijn. Misschien is voor dit kalf vrijheid in gebondenheid toch het beste.

Bronnen:

Cor van der Heijden, 'De stijfhoofdige landman, Ratio en dynamiek van de negentiende-eeuwse Noord-Brabantse zandboer', *CULTUUR 2*, Tijdschrift voor etnologie, 2005, 14-42.

Cor Hoppenbrouwers, *De taal van Kempenland, Van ààwbätte tot zwiemele*, (Kempen Uitgevers) Eindhoven Airport, 1996.

H. Mandos en M. Mandos-van de Pol, *De Brabantse spreekwoorden*, (Kempen Uitgevers) Liempde/Zaltbommel, 2003, 6e druk.

Jan Marijnissen, *Flora van de lage landen*, Baarn, 2000.

Zdenka Podhajská en Milan Rivola, *Grote wilde bloemen encyclopedie*, Lisse, 1994.

Spurrie (*spergula arvensis*).